

**הטטזרכמות של אלכסנדר מוקדון
במאה הרביעית לפסה"נ
קפריסין — סוריה ופניקיה — מסופוטמיה ומצרים**

דוד פרחדל

This image was taken from www.cngcoins.com.

למאמר זה שלושה חלקים :

1. נושאים כללים שקשורים למטבעות אלכסנדר: מטבעות פעילות במאה הרביעית לפסה"נ, דוגמאות ל"תזרים המזומנים" של אלכסנדר כפי שמופיע בספרות העתיקה, הכתובת המלכותית, סמלים ומונוגרמות, משקלים, טביעת משנה ונקב, פיליפוס השלישי.
2. מיטבעות: רקע כללי ומאפיינים.
3. ספרות עיקרית.

מספר המטבעות

מספר המטבעות הכולל שטבעו מטבעות בשם אלכסנדר מוקדון הוא כ – 125.
מספר המטבעות באסיה הקטנה: יותר מ-50. מקדוניה: 24. אזור הים השחור: 13. קפריסין: 8. סוריה ופניקיה: 18. המזרח ואפריקה: 11.

שינוי במספר מיטבעות פעילות בסוף המאה הרביעית - תחילת המאה השלישית לפסה"נ

אזור	280-270 לפסה"נ	300-280 לפסה"נ	317-300 לפסה"נ	323-317 לפסה"נ	336-323 לפסה"נ
קפריסין	-	-	1	7	5
סוריה	-	1	1	2	3
פניקיה	-	1	4	6	5
מזרח	-	3	5	2	2
מצרים	-	-	2	1	1
סה"כ	-	5	13	18	16
אסיה הקטנה-מקדוניה	19	14	14	13	10

הערה: מספר מיטבעות בפניקה, סוריה וערביה (Gerrha) המשיכו לטבוע מטבעות אלכסנדר במהלך המאה השלישית ותחילת המאה השנייה: הכוונה בעיקר ל Aradus ו Marathus.

מיטבעות פעילות בראשית התקופה ובסופה

336–323 לפסה"נ

- קפריסין: Amathus, Citium, Curium, Paphos, Salamis
- סוריה: Damascus, Hierapolis, Myriandrus
- פניקה: Ake, Aradus, Byblos, Carne, Sidon
- המזרח: Babylon, Susa
- מצרים: Memphis
- יוון: שתי מיטבעות; אסיה הקטנה: 8 מיטבעות.

אחרי 165 לפסה"נ

- הים השחור: Mesembria, Odessus

צרכי הטביעה ודוגמאות לתזרים המזומנים של אלכסנדר כפי שמופיע בספרות ההיסטורית הקדומה

טאלנט הינו יחידת משקל. טאלנט = 60 מינות = 26,196 קילוגרם. בדרך כלל טאלנט היה שווה ל- 6000 דרכמות. באזור הים האיגאי טאלנט היה שווה 2100 סטאטר.

הטביעה החדשה העבירה מסר של היווצרות עולם חדש. מטבעות פיליפוס השני הותכו לטובת הטביעה החדשה.

336 לפסה"נ

אלכסנדר ירש חוב בגובה של 500 טאלנט מאביו. בקופה היו רק 60 טאלנט. אלכסנדר לקח הלוואות בהיקף של 800 טאלנט לצורך הכנתיו הצבאיות לפלישה לאסיה הקטנה על מנת לשחרר את הערים היווניות.

334 לפסה"נ

תפיסה של Sardes, תפיסה של אוצר פרסי גדול.

333 לפסה"נ

העיר Aspendus (דרום מערב תורכיה) נקנסה בסכום של 100 טאלנט. העיר Soli (קפריסין) נקנסה בסכום של 200 טאלנט. בדמשק נתפס אוצר פרסי בהיקף של 2600 טאלנט (4 מיליון טטרכמות), פלוס 500 ליברות של כסף (כששה טאלנט).

332 לפסה"נ

שלושת אלפים אזרחים של צור ועזה נמכרו. בעיר ממפיס (מצרים) Mazakes נתן לאלכסנדר 800 טאלנט. שני גובי מס מונו לפניקה ואסיה. אומדן ההכנסות ממצרים נאמד ב- 6000 טאלנט.

331 לפסה"נ

אחרי קרב Gaugamela (מזרחית למוסול שבצפון עיראק) 3000 – 4000 טאלנט נלקחו בעיר Arbela. מטמון גדול נתפס בעיר בבל ולעיר מונה גובה מיסים. האוצר שנתפס בשושן עמד על 50,000 טאלנט, מתוכו 40,000 בזהב. בעיר Persepolis (בפרס) האוצר שנתפס עמד על 120,000 טאלנט.

בכל הזמן הזה היה צריך לשלם משכורות לחיילים ולשלם חובות.

כתובת מלכותית

הכתובת ΒΑΣΙΛΕΩΣ (שמבוטאת כ- basileos, "של המלך"). הופיעה לראשונה כנראה החל משנת 324 לפסה"נ (כאשר היה צריך לשלם לחיילים שנשלחו הביתה) במטבעות הבאות באזור: Susa, Babylon, Carne, Aradus, Myriandrus, Paphos, Citium, Amathus. בנוסף הכתובת הופיעה בארבע מטבעות צפוניות: Side, Sardes, Macedonia ו-Tarsus. היוונים ראו בהוספת שם התואר הזה כהכרזה שאלכסנדר הינו מלך אסיה. הכתובת הזו עוררה מיאוס בקרב היוונים, שחששו ממלך מהסגנון של מלך פרס שישלוט על כל העולם הידוע. במקדוניה הכתובת הופיעה לראשונה ככל הנראה בין השנים 320–317 לפסה"נ. יתכן ששם התואר אומץ באופן רשמי בשנה 323: נמצאו מספר קסדות ומגנים מברונזה הנושאים את הכתובת. בטביעה שלאחר מותו של אלכסנדר, הכתובת מופיעה על מטבעות אזור הים השחור והפלופונז.

סמלים ומונוגרמות

מונוגרמות מציינות בדרך כלל:

1. את האומן שחרט את הרושמות של המטבעות.
2. פקידי ממשל המופקדים על הטביעה.
3. את העיר.

בדרך כלל המונוגרמות הן שילוב של אותיות יווניות, אולם לעיתים מדובר בסימן היכר לעיר (היה נפוץ בערים בקפריסין), או שילוב של אותיות פניקיות או ארמיות.

סמלים ייצגו בדרך כלל עיר מסוימת. סמל מסויים יכול היה לשמש מספר ערים (למשל ברק וירח). לא תמיד יש קשר קבוע בין הופעת סמל, מונוגרמה או כתובת על אותו מטבע. בעזרת השילוב של סמל ומונוגרמה ניתן לאתר את האזור בגיאוגרפי בו נטבע ואת זמנו של המטבע. על הטטררכמות של שושן בשם פיליפוס מוצאים סמלים, אבל לא על מטבעות בשם אלכסנדר (פרט למקרה אחד: מטבע עם סמל של דבורה).

הדעה המקובלת בין החוקרים היא שבימיו של אלכסנדר המונוגרמות ייצגו אנשים מסויימים (פקידים/אומנים). נוהג זה היה קיים במטבעות יוון כבר בשנת 500 לפסה"נ בעיר Abdera (מזרח יוון). מונוגרמות המייצגות עיר הופיעו לראשונה בקפריסין ופניקיה (ארדוס: אותיות ארמיות, צידון). לעיתים סמלים מסויימים (אמפיפוליס, בבל) מופיעים בקרבה צמודה (של זמן), וברור שבזמן מסויים היתה במטבעה מערכת של מספר גורמים שעבדה ביחד.

בבבל הופיעו סמלים רבים במקביל עם או בלי הכתובת המלכותית. לעיתים מופיעה אות בצד הפנים של המטבע: למשל האות B על מטבע של ארדוס (Price 3308), האות M על מטבע ארדוס (Price 3304), האות K על מטבע של Miletus (בחוף המערבי של אסיה הקטנה). התופעה קיימת יותר במטבעות הזהב של אלכסנדר (Babylon, Teos, Aradus, Citium).

משקל המטבעות

- מטבע בעריך של שני סטר: 17.15 גרם.
 - מטבע בעריך של סטר: 8.55 גרם. טיפוסים מעטים הם מעל 8.6 גרם או מתחת ל-8.5 גרם.
 - הטטררכמות המוקדמות הן על בסיס המשקל האתונאי. חוקרים סבורים שהמשקל הרשמי היה 17.3-17.4 גרם, כאשר % 1–1.5 ממשקל המטבע הלך לאיבוד לאחר הטביעה (בעת היות הפריט במחזור, או בזמן שהותו באדמה).
- הממצאים בפועל למשקל הטטררכמות:
- טביעה מוקדמת: 17.1–17.2 גרם.
 - טביעה מאוחרת: 16.3–16.7 גרם. סוף המאה השלישית, מחצית ראשונה של המאה השנייה. לגבי הקבוצה הזו טווח המשקלים הוא גדול יותר ופחות קבוע (בניגוד לטביעה המוקדמת). הכוונה למיטבעות כגון: Pamphylia, Miletus, Magnesia, Colophon, Odessus, Mesembria (יוון).
- מציאה של מטמונים גדולים בדרך כלל קידמה את המחקר הנומיסמטי יותר, לעומת מציאת מטבעות בודדים בחפירות ארכיאולוגיות או בשווקים.

טביעת משנה ונקב (Punches – 1 Countermarks)

- טביעת משנה נעשתה על ידי בנקאי שרצה לשים סימן היכר על מטבעות שעברו דרכו.
- נקב נעשה על מנת לוודא את איכות המטבע.
- טביעות משנה: דבורה, חזיר, נשר, צפרדע, וו, עלה קיסוס, לירה, רוזטה, צדף, כוכב, צלב קרס, אמפורה, תשליבים של אותיות יווניות.
- נקב: עיגול, ירח, צלב, תלתן, משולש, כוכב, T, תשליב של האותיות T ו-O.

פיליפוס השלישי Philip III Arrhidaeus 317–359 לפסה"ג

מלך מקדוניה. בנו של פיליפוס השני ושל פיליניה (רקדנית מלריסה). אח למחצה של אלכסנדר הגדול. לפי ההיסטוריון פלוטרכוס, הוא הורעל בילדותו ע"י אשתו של פיליפוס (אולימפיה) וכתוצאה מזה מוחו וגופו נפגעו. זאת כדי למנוע ממנו את קבלת כס המלכות לאחר מותו של אביו. במהלך התקופה 323–336 הוא לא לקח חלק בכיבושים ובשלטון. הוא היה בבבל בזמן מותו של אלכסנדר (11 ביוני 323). למרות שהוא היה מועמד טבעי לרשת אותו, הוא לא נמצא מתאים כי נחשב לטיפש. התפתח עימות פוליטי בין Perdikkas (מפקד הפרשים) ל – Meleager. הראשון חשב שצריך להמתין לסיום הריונה של רוקסנה (אשתו של אלכסנדר) ולראות אם יש תינוק זכר. בסופו של דבר פיליפוס הפך להיות מלך, כאשר בנה של רוקסנה הצטרף אליו לחצר המלוכה. כאשר הידיעות האלה הגיעו למקדוניה, הוא קיבל הצעה להתחתן עם Eurydice, בתה של אחות פיליפוס (כלומר אחייניתו) לצורך נישואין פוליטיים. במהלך שש השנים שבאו לאחר מכן הממלכה נקלעה למספר מלחמות פנים וחוז. בשנת 317 הוא הגיע לאמפיפוליס ונזרק לכלא ביחד עם אשתו. בזמן זה מתנגדיה של אמו אולימפיה, ראו בו כלי פוליטי רב עוצמה נגד אמו. בשל כך אמו הוציאה אותו להורג ואשתו אולצה להתאבד. שנה לאחר מכן מקדוניה נכבשה מחדש ע"י Cassander שנקם את מותו של פיליפוס. גופותיהם של פיליפוס ויורדיקה נקברו שוב בהלוויה מפוארת, ונקבעו משחקים לזכרם.

האימפריה המזרחית בבל

המטבעה של בבל היא היחידה שעבדה עוד בחייו של אלכסנדר. בבל היתה בין המיטבעות השופעות ביותר, שנייה רק למטבעה הראשית של מקדוניה. עם הגעתו של אלכסנדר לבבל המטבעה יצרה מטבעות לצרכים מקומיים במקביל למטבעות אימפריאליים.

ישנה הקבוצה של סטטרים עם האריה שהונפקו ע"י מושל בבל שמונה על ידי אלכסנדר: Mazaeus ששימשו במחוז סוריה (Newell). נראה שבימי אלכסנדר בבל, כמטבעה מלכותית, טבעה מטבעות בשם השושלת האכמנית, כמו מטבע זהב בעריך של דאריק כפול (פרייס, לוח CLIX.A), במקביל למטבעות החדשים של מקדוניה. המטבעות "המקומיים" הכי יוצאי דופן הם אלה שמציגים את התבוסה של מלך הודו פורוס Porus.

תקופת הטביעה: 295–331. ישנה הסכמה בין החוקרים על טביעה עד שנת 305. ישנם עוד שלושה טיפוסים (שתי מטבעות, וסטטר אחד) עם הכתובת המלכותית שישנה הערכה לגבם שהם מהשנים 295–305 (פרייס 3777–3779). הכוונה למטבעות מקבוצה 5.

מטבעות סטטר עם האריה הוטבעו לראשונה בימי המושל מאזאוס 328/7–331. החוקר Imhoof Blumer מזהה קבוצה של מטבעות כאלה עם האותיות M ו-Λ שהוטבעו במקביל לקבוצת מטבעות של אלכסנדר ופיליפוס עם אותן אותיות יווניות. לאחר תקופתו של מאזאוס ישנה המשך טביעה של סטטרים עם אריה, חלקם מיוחסים לאנטיגונוס שהיה מושל בבל בשנים 317–311: על המטבעות מופיעה מונוגרמה שניתנת לקריאה כ- Anti(gonus).

מטבע בעריך דקדרכמה (10 דרכמות): בבל היא המטבעה היחידה שטבעה מטבע כזה. פרייס מונה שני טיפוסים (3598, 3600) בשניהם יש אות M ומונוגרמה זהה. משקל: 40.86 גרם (טיפוס 3598). מטבע נדיר ביותר. יתכן שהוטבע לכבוד הניצחון על מלך פרס, פורוס.

המטבעות האימפריאליים של בבל נחלקים לחמש קבוצות:
הקבוצה הראשונה היא זו עם האותיות: Φ ו M – שישה סמלים מופיעים חליפות בקבוצה זו: עלה של קיסוס, ספל (kylix), ענבים, דולפין, קלשון תלת שיניים וענף דפנה (laurel sprig).
בקבוצה השנייה מופיע האות M ביחד עם מונוגרמה מסוימת (לפעמים המונוגרמה הפוכה) וסמל משתנה. חמישה מהסמלים שמופיעים בקבוצה הראשונה מופיעים גם בקבוצה השנייה כאשר במקרה אחד מופיע עם הסמל גם הכתובת המלכותית. לא ברורה השיטה בה נקבע איזה סמל מופיע ביחד עם הכתובת המלכותית: ארבעה עשר סמלים שמופיעים עם הכתובת המלכותית מופיעים במטבעות אחרים גם ללא הכתובת המלכותית. ההערכה היא שהמטבעות עם ארבעת הסמלים האלה הופיעו במקביל עם ובלי הכתובת.
במטבעות מהקבוצה השנייה ישנם מספר סגנונות, בעיקר בכל הנוגע למראה של ראש הרקולס. המבחר של סגנונות העיצוב, עם הסמלים הרבים הופיעו – עם ובלי הכתובת המלכותית – הופיעו בתקופה קצרה של מספר שנים.

הקבוצה השלישית היא של מטבעות עם האותיות ΛY הן במטבעות אלכסנדר והן במטבעות פיליפוס. לעומת הקבוצה הקודמת, כאן לא רואים תחלופה של הסמלים והרגליים של זיאוס מוצלבים. הסגנון של צד הפנים שונה מזו שמופיעה בקבוצה השנייה: השיער של פרוות האריה יותר קצוץ, רגלי אריה עבים עוטפות את הצוואר של הרקולס. הסגנון בקבוצה זו דומה לחלק מהמטבעות של Susa וארדוס (מקרה אחד: פרייס 3336).

הקבוצה הרביעית: מונוגרמה בתוך זר. בשלב מאוחר יותר מופיע בשילוב האותיות MI. בדומה לקבוצה מס' 2, גם כאן יש מספר רב של טיפוסים. הקבוצה הזו משוייכת מתוארכת לאחר שנת 317 (מאחר ושום מטבע מקבוצה זו לא מופיע במטמון של Demanhur). הקבוצה משוייכת לתקופה הקרובה לאחר מותו של אלכסנדר. אין כתובת מלכותית. הערכה היא שמטבעות אלה נטבעו לצרכים מקומיים, בעיקר בתקופת אנטיגונוס ששלט במסופוטמיה בשנים 316–311.

בקבוצה זו יש 14 סמלים, בדומה לקבוצה 2. כולל ארבע סמלים חדשים: ירח, מוט הגה של ספינה, חרטום ספינה וגרון עם שני ראשים. התחלופה של אנשים באה לידי ביטוי במונוגרמות השונות. יתכן שזה קשור בעליית כוחו של סלווקוס בשנת 311 שבאה לידי ביטוי במטבעות מקבוצה MI (קבוצה 4). הערכה היא שמטבעות אלה הופיעו עד השנה 307/6 (Wagoner).

הקבוצה החמישית מתוארכת לשנת הקמת סלווקיה על הטיגריס בשנת 305. בקבוצה זו על המטבעות מופיעות צמד האותיות BA. מטבעות אלה הופיעו עד שנת 295.

החלוקה של מטבעות בבל לחמש קבוצות מקובלת על רוב החוקרים, אולם ישנן מספר עובדות שמצביעות על כך שהחלוקה הנוכחית פתוחה לשינויים במידה ויהיו ממצאים חדשים בעתיד. למשל במטבעות קבוצה 2 יש פער בסגנון בין המטבעות הרגילים של אלכסנדר לבין המטבעות שהוטבעו בשמו של פיליפוס השלישי. דוגמא שניה: הסגנון הדומה של חלק ממטבעות קבוצה 2 למטבעות שושן. יתכן שחלק מהסיבה לכך היא העובדה ששושן שימשה כעיר עיקרית לתשלום שכר לחיילים ופקידי המלך.
סמלים שמופיעים על מטבעות בבל בשנים 331–305 לפסה"נ:

Kylix, Grapes, Dolphin, Trident, Laurel-sprig, Caduceus, Star, Rake, Astragalos, Ear, Bee, Sickle, Trident-head, Artemis, Thunderbolt, Club, Long torch, Lion, Lion – forepart, Rose, Pileus, Wreath, Corn ear, Bull head facing, Pentagram, Bird (Heron?), Sphinx, Sea monster, Snake, Hoe, Acrostolion, Aplustre, Ladle, Nike, Amphora, Wheel, Strut, Head of Helios, Head of Satyr (AU), Globule, Double axe, Crescent, Rudder, Prow .

סלווקיה על הטיגריס

מיחסים למטבעה זו בוודאות 4 טיפוסים של טטדרכמות בין השנים 295–305 ועוד טיפוס אחד עם סימן שאלה בשנת 295. על שלושה טיפוסים מופיע סמל של קסדה אתונאית. על שלושה טיפוסים מופיעות האותיות היווניות AI. על כל הטיפוסים מופיעה מונוגרמה בצד שמאל.
פרייס 3779A – 3784.

קרהיי Carrhae

300–315 לפסה"נ

במשך זמן רב חלק גדול ממטבעות עיר זו שויכו לעיר טרסוס, אך עם גילוי של ממצאים חדשים השתנתה התפיסה.

סמלים שכיחים: כוכב בין שני ירחים, ירח וכוכב, דבורה, ירח. מגוון גדול של מונוגרמות. במטבעות של השנים 300–305, חלק מהמונוגרמות הן בתוך עיגול. הסגנון אופייני למסופוטמיה.

שושאן Susa

המטבעה פעלה בין השנים 305–325 לפסה"נ.

נהוג לחלק את מטבעות העיר לשלוש קבוצות:

קבוצה ראשונה מהשנים 316–325 כוללת מטבעות זהב וכסף במספר עריכים. מטבעות אלה נטבעו בשם אלכסנדר ופיליפוס השלישי. על מטבעות אלה מופיעות מונוגרמות. סמלים אופייניים: דבורה, גריפון (סטטר), נחש (סטטר), לפיד (חצי דרכמה), דולפין (פיליפוס), אלה (פיליפוס), קנטאור (פיליפוס), כוכב (פיליפוס), ניקי (פיליפוס). **פרט למקרה אחד (עם סמל של דבורה) אין סמלים על הטטדרכמות בשם אלכסנדר.**

מטבע מעניין (פרייס 3852): טטדרכמה עם השם Aspeisas. מדובר בשליט שושן בשנים 316–312. מונה לתפקידו ע"י אנטיגונוס. סגנון המטבע דומה למטבעות פיליפוס. על מטבעות פיליפוס מופיע צמד האותיות: AA. פרט לשני טיפוסים עם האות היוונית: E. בנוסף למונוגרמה יש סמל בצד שמאל. יש דמיון בין קבוצה זו של מטבעות למטבעות בבל מקבוצה 2 (עם האות M).

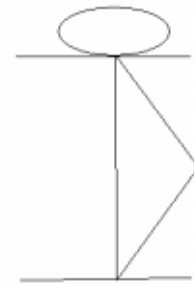
בקבוצה השנייה (פרייס 3853–3860) מופיע זר. המטבעות הראשונים משוייכים ל – Aspeisas ולאחר מכן לסלווקוס (311–305). הערכה היא שסיום הטביעה בשושן הינה במקביל לסיום הטביעה של בבל.

הקבוצה השלישית היא של מטבעות ברונזה. טיפוסים: אלכסנדר עם כיסוי ראש של עור פיל, עוגן.

אקבתנה Ecbatana

280–311 לפסה"נ.

במטבעות העיר יש מונוגרמה די קבועה, שאליה מצורפת בחלק מהמקרים מונוגרמה נוספת או סמל. סמלים אופייניים: חלק קדמי של סוס, גרעין תירס, עוגן.

המונוגרמה האופיינית ממשיכה להופיע בימי סלווקוס הראשון והשני. יתכן שמדובר פה במשרד טביעה משפחתית שהמשיכה מספר דורות. דבר יוצא דופן. לא ברורה השאלה האם אלכסנדר הטביע בעיר זו סטטרים עם האריה או טטדרכמות אתונאיות. הערכה שהטביעה החלה בשנת 311 וקשורה לעובדה שבשנה זו סלווקוס צבר עוצמה אזורית בעקבות נצחונות צבאיים על Nikanor, שליט Media. הטביעה העבירה מסר שהוא היורש של אלכסנדר. סבורים שבעיר זו שכן בית האוצר (הבנק) של סלווקוס.

סוריה ופניקיה

בימי האימפריה הפרסית האזור הזה נהנה מאוטונומיה יחסית. בערים הגדולות היו שליטים שהיו כפופים ישירות למלך פרס. תקופה זו מאופיינת במגוון רחב של טיפוסים מטבעות: פלשת – ערב, צידון, צור, ביבלוס, ארדוס. בקפריסין אלכסנדר המשיך את אופי השלטון הקיים והטביעה שיקפה המשכיות זו. בפניקיה אלכסנדר קבע בתחילת שלטונו את עכו וצידון כמטבעות מלכותיות. עד סוף ימיו נוספו עוד ארבע מטבעות מלכותיות. במהלך שלטונו של פיליפוס השלישי היו לפחות שבע מטבעות מלכותיות. בזמן שבקפריסין שמות הערים באו לידי ביטוי במטבעות, דמשק, ארדוס, Carne, ביירות וצידון העדיפו להשתמש באותיות יווניות ומונוגרמות במטבעות שלהם. עכו השתמשה באותיות פניקיות. בביבלוס המלך עינל השתמש בחתימה פניקית, והמלך אדרמלך העדיף להשתמש במונוגרמות יווניות. יש כאן רמזים קטנים על המטבעות על העיר האחראית על הטביעה.

הרבה חוקרים סבורים שהיתה השפעה הדדית בין המטבעות של עכו וצידון. כנראה שהיה מעבר הדדי של אומנים בין המטבעות. כנראה שהיתה השפעה של המטבעה של טרוסוס על ערים אלה (עכו, צידון) וכן על הערים מיריאנדרוס וארדוס. החוקרים כיום מוצאים גם יחסי גומלין בין המטבעות של ארדוס ומרתוס בתקופת פיליפוס השלישי. כנראה שאומן מסויים עבד בשתי המטבעות.

עכו

הטביעה נעשתה בשנים 327/6 עד השנה 308/7. בתיארוך הפניקי מדובר בשנים 20–39. התאריך שמופיע על המטבעות מתחת לנשר מלווה באותיות הפניקיות: O | (ayin, kaph). Lemaire מטיל ספק במסקנה שמטבעות אלה שייכים לעכו. הוא טוען שהמטבעות שייכים לעיר צור, שהאותיות הפניקיות הם קיצור שמו של מלך צור בימי אלכסנדר Azemilkos.

בתקופה הפרסית צור טבעה מטבעות בערכים דינרמה וערכים קטנים יותר. בצד הפנים מופיעים ינשוף ואלה. בצד הגב האל מלקרת יושב על Hippocamp מעל לגלי ים. גם במטבעות אלה מופיעה האות הפניקית | (עין). אריה קינדלר פרסם בשנת 1967 מאמר על מטבעת צור בו הוא מביא פרטים על אובולים המתוארכים לשנת 26 ומטה, כלומר חלק מהמטבעות מתוארכים לימיו של אלכסנדר מוקדון. ישנו ויכוח בין החוקרים לגבי מקום הטבעת דינרמות בתקופה שקדמה לאלכסנדר. הויכוח הינו בין הערים צור ועכו (Lemaire העלה לדיון שאלה זו). לגבי האותיות הפניקיות שמופיעות על המטבעות, הרוב סבורים שמדובר בראשי תיבות של שם העיר, מיעוט מעלה את ההשערה שמדובר בשם השליט.

הדינרמה הכי מאוחרת מתוארכת לשנה 17 כלומר לשנה 330/29, שזה שלוש שנים אחרי הגעתו של אלכסנדר (333/2). התיארוך של המטבעות של עכו וצידון הינו נושא למחקר שמתבסס על תיארוך מטמונים, והופעת והעלמות של השם פיליפוס השלישי.

מקובל להניח שהשנה 333/2 מהווה התחלת הטביעה של אלכסנדר. בשנה זו החלה הטביעה בצידון ושל תלמי הראשון. שנת יסוד העיר עכו מתוארך ל-346/5. עכו וצידון החלו לטבוע מטבעות אלכסנדר באותו הזמן. עכו הפסיקה לטבוע בשנת 308/7. Newell קושר את הפסקת הטביעה להגעה של אנטיגונוס לאזור ולפתיחה של המטבעה בצור שטבעה עבור אנטיגונוס ודמטריוס פוליאורקטס.

ארדוס

החוקרים מחלקים את תפוקת המטבעה לשלוש קבוצות: מטבעות מימי אלכסנדר והמטבעות הראשונים לאחר מותו, מטבעות המוקדשים לפיליפוס השלישי, והמטבעות המאוחרים.

על המטבעות הראשונים מופיעים האותיות הפניקיות מם – אלף. יחד עם אותיות אלה מופיעות צמד האותיות היווניות AP. האותיות מם – אלף מופיעות גם על המטבעות האוטונומיות מהתקופה הפרסית. התקיים דיון בין החוקרים על השאלה: מה המשמעות של האותיות הפניקיות Babelon? דחה את הרעיון שמדובר בראשי התיבות של 'מלך ארווד'. הוא הניח שהכוונה ל'מארווד'. לעומתו, Betlyon בספרו מטבעות פניקיה מלפני תקופת אלכסנדר (1982) סבור שמדובר ב'ממלכת ארווד'. ישנה הערכה שהמטבע הקדום ביותר ששייך לאלכסנדר מכיל את האותיות Γ בצד שמאל ו A מתחת לכס המלכות. ישנם טיפוסים שמכילים את האות דלתא בצד הפנים של המטבע, תופעה נדירה שמופיעה גם במטבעה של Tarsus. ישנם מספר סגנונות במטבעות השייכים לקבוצה הראשונה.

ישנן שתי קבוצות של מטבעות שנמצאו במסופטמיה: סטטר עם האריה וטטדרכמות עם הסמל של עוגן, שיש חילוקי דעות לגבי מוצאם. רוב החוקרים סבורים שהמטבעות שייכים למטבעה של שושן (למרות הדמיון למטבעות ארדוס). יתכן שהיה מעבר של מטבעות מפיניקה למסופטמיה בעקבות מסע שערך סלווקוס הראשון למצרים. המטבעות מתוארכים לשנים 317–330. הכוונה למטבעות ארדוס בעלי המספר הקטלוגי פרייס A 3357–3356 הדומים בסגנון למטבעות שושן: פרייס 3842–3841. מטבעות עם אותיות פיניקיות: פרייס 3303–3306.

מטבע של פיליפוס III, כתובת מלכותית מתחת לכס, ברק ומונוגרמה משמאל, I מתחת לכס (323–316 לפסה"נ).

צידון

מטבעות העיר מאופיינות באותיות היווניות ΣI מתחת לכס של זיאוס. בטטדרכמה הראשונה של העיר יש רק את האות Σ (פרייס 3474). סמלים: עץ תמר, עלה, אוניה. ישנן אותיות פיניקיות המציינות תאריך לפי מניין ייסוד העיר.

ישנן חילוקי דעות בין הנומיסמטים לגבי השנה שבה המטבעה החלה לטבוע מטבעות אלכסנדר. החוקרים שהעלו שאלות לגבי נושא זה הם Newell ו-Merker. השימוש באותיות פיניקיות לציון תיארוך המטבעות הינו הגורם לבלבול. ישנה הערכה שהיה מעבר הדרגתי משימוש באותיות פניקיות לאותיות יוניות. הערכה הכללית היא ששנה 1 היא 333 – השנה בה אלכסנדר הגיע לפניקה. הטטדרכמה הראשונה נטבעה בשנה זו 333/2 והתיארוך הוא באות פיניקית המציינת שנה 1 (פרייס 3467). ישנה קבוצה של מטבעות זהב שהחוקרים לא יודעים לתאריך (פרייס 3456–3466). Newell העלה סברה שיתכן שמדובר במטבעות דמשק. סיום הטביעה של צידון היה במקביל להתחזקות המיטבעות צור ועכו.

צור

התחלת הטביעה מתוארכת לשנה 305, שהיא השנה בה נסגרו המיטבעות של עכו וצידון. קביעת שנה זו נעשית לשם זהירות: יתכן שהטביעה החלה בשנה 307/8. סיום הטביעה המשווערת: 290. מטבעות העיר מאופיינות במונוגרמות מתחת לכיסא של זיאוס, ובצד שמאל. ישנו מגוון גדול של מונוגרמות המתוחמות בתוך עיגול. סמל אופייני: אלה, אלה בתוך עיגול. פרייס מונה 24 טיפוסים של טטדרכמות.

אנטיגוניאה (פניקיה)

העיר הוקמה ע"י אנטיגונוס בשנת 306. אחרי קרב איפסוס בשנת 301 העיר ננטשה, ובקרבתה הוקמה העיר סלווקיה פיאריה. ישנם חוקרים המוצאים דמיון בין מטבעות העיר הזו למטבעות בבל וסלווקיה על הטיגריס. במטבעות העיר האל זיאוס מחזיק את ניקה. מונוגרמה: זר.

דמשק

ΔA צמד אותיות שמופיע על מטבעות העיר. סבורים שמטבעות העיר הם מתקופת חייו של אלכסנדר. בעיר ישבה המפקדה הצבאית של דריווש בימי הקרבות של איסוס. הגנרל פרמניו מצא בעיר אוצר גדול בשוך הקרבות. לא נמצא מטבע המשוך לעיר בתקופה הפרסית. אלכסנדר הקים את המטבעה של העיר בשנת 330 או בסמוך לשנה זו. בשנת 320 או מוקדם יותר הטביעה הסתיימה. ישנו ויכוח האם המטבעה טבעה מטבעות זהב. בדרך כלל החוקרים מייחסים את הטביעה מזהב הנתונה בויוכח למטבעה של צידון. במטבעות העיר האל זיאוס מחזיק בנשר. ברבים מהמטבעות מופיע הסמל של החלק הקדמי של איל.

This image was taken from www.cngcoins.com.

מיריאנדרוס (Alexandria ad Issum)

בתקופה ההלניסטית עיר זו חיה בצלה של אנטיוכיה. סגנון המטבעות מושפע ממטבעות טרוסוס ומיטבעות פניקיות. המטבעות מחולקים לחמש קבוצות: מטבעות עם סמל של עקרב, סטטרים עם האריה, שאר הקבוצות הם מטבעות עם מונוגרמות של העיר. קבוצה של מטבעות מוקדשת לפילפוס השלישי. הערכה היא שהמטבעה הפסיקה לעבוד בשנת 317.

ישנו ויכוח בין החוקרים לגבי השאלה האם מטבעה זו טבעה את המטבע בעריך סטטר עם האריה בצד אחד ומלך יושב על כס בצד השני בשם הסטרפ מזאיוס. ויכוח זה נולד בשל סמל של חוף וגלים שנמצאו על קבוצה מסוימת של סטטרים של האריה. החוקרים נטו לשייך את המטבע לעיר נמל פניקית.

ביירות

המטבעות מסומנים באות B. לא ידוע על טביעה תחת השלטון הפרסי. ההערכה היא שהמטבעות הראשונים יוצרו סביב לשנה 323 וככל הנראה היו יחסי גומלין עם המטבעה של ארדוס, למרות שאין לביירות מטבעות עם הכתובת המלכותית.

בנוסף לאות B בצד שמאל מופיעים צירופי אותיות מתחת לכס: ΘI , $O I$, $M I, O A$, $I O$, $A I$, $A I$. מטבעות העיר נדירים.

ביבלוס

המטבע הקדום ביותר המשוויך לאלכסנדר מכיל את האותיות הפיניקיות 'עין-יוד' (פרייס 3421, עריך טטדרכמה). יתכן שהכוונה לאדם בשם Ainel (Enylos) שהצטרף לאלכסנדר ביחד עם הצי שלו לפני המצור על צור.

הקבוצה השנייה והגדולה של מטבעות ביבלוס מכילה פריטים המכילים מונוגרמה של אותיות יווניות שעל פי Newell מציינים את שמו של המלך אדרמלך (Adramelek).

קארן Carne

העיר קרובה לארדוס. מטבעות העיר הם יחסית נדירים. הקבוצה הראשונה של המטבעות מושפעים בסגנון מארדוס. במטבעות ישנו מונוגרמה של אות יוונית שמזכירה את האות K. הקבוצה השנייה של המטבעות מכילה את הכתובת המלכותית והיא נטבעה בסוף חייו של אלכסנדר או בשנים הראשונות שלאחר מותו (שנים 328–320). קבוצה שלישית של מטבעות נטבעה בתקופה מאוחרת יותר.

מרתוס Marathus

טבעה קבוצה של מטבעות פיליפוס השלישי ומטבעות אלכסנדר שלאחר מותו: 300–323 לפסה"נ. סגנון הטביעה של מטבעות פיליפוס השלישי דומה מאוד למטבעות מסוימים של ארדוס. יתכן שהמטבעה עשתה שימוש ברושמות שהגיעו מהמטבעה של ארדוס. בקבוצת מטבעות שלאחר מותו של אלכסנדר מופיע סמל עוגן על המטבעות. החוקרים מוצאים בעיות תיארוך ושייך למטבעות שהונפקו לאחר מותו של אלכסנדר. ישנם מטבעות המוקדשים לפיליפוס השלישי לאחר מותו (דבר נדיר לכשעצמו). קבוצה נוספת של מטבעות שייכת למאה השלישית, לשנים 230/29.

קפריסין

לאי היסטוריה ותיקה של עיבוד מתכות וטביעת מטבעות עוד במאה ה-6 לפסה"נ. באי פעלו שמונה מיטבעות. ארבע ערים טבעו בוודאות במהלך חייו של אלכסנדר: Citium, Amathus, Paphos ו-Salamis. בשנת 318 רוב המיטבעות הפסיקו את הטביעה, למעט המטבעה של Salamis, בה ישב המושל מטעם מלך מצרים תלמי, Nikokreon, שהמשיכה לעבוד עוד מספר שנים. הירידה בכוחו של תלמי נבעה מתבוסה צבאית ל-Demetrius Poliorcetes בשנת 306. כאשר תלמי חזר לקפריסין בשנת 295, המשקל האתונאי לטטדרכמות בוטל ובמקומו הונהג המשקל שהיה נהוג במצרים עצמה. כאשר המקדונים שלטו באי רוב המיטבעות חזרו לטבוע, בעיקר בערכים קטנים לעיתים רחוקות בזהב. השליט Nikokles הטביע בפאפוס טטדרכמות ברמה אומנותית גבוהה מאוד. חתימה של השליט מופיעה על המטבעות בצורה חבויה באזור השיער של הרקולס.

ממפיס, מצרים

הערכה שמטבעה זו היתה פעילה עוד באמצע המאה הרביעית לפני הספירה, אז טבעה טטדרכמות אתונאיות. ישנה טביעה בשם אחשוורוש. השליט הפרסי האחרון Mazaces הטביע טטדרכמות ומטבעות ברונזה עם כתובות בארמית.

לאחרונה מייחסים לממפיס את מטבעות ברונזה הקטנים עם ראש אלכסנדר (פרייס 3960). מטבעות אלה מיוחסים לתקופת חייו של אלכסנדר. מטבעות כאלה נמצאו בחפירות של Saqqara שהיא הנקרופוליס של ממפיס.

המאפיינים למטבעה זו הם המונוגרמות (khnun, למשל) והסמל של פגסוס שמופיע על המטבעות. כאשר תלמי הפך לשליטה של מצרים הוא הפך את אלכסנדריה לעיר הבית של המטבעה המלכותית שלו. עם ההכתרה של תלמי, מופיע טיפוס חדש בו נראה בצד הפנים אלכסנדר חובש כיפה של ראש פיל, כסמל להיותו כובש הודו. לאחר זמן קצר, תלמי משנה גם את צד הגב של המטבעות: כעת מופיע דמות של Athena Promachos. מטבעות אלו הופיעו בשנים 310–312 לפסה"נ. פרייס 3980–3982.

כעת מופיע הכתובת תלמי על המטבעות ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΟΝ. הערכה היא ששם זה מרמז על אלכסנדריה. כמו כן בהתחלה נעשה שימוש במשקל של הטטדרכמות האימפריאליות של אלכסנדר. במקביל החלה לעבוד המטבעה של Cyrene.

סמלים: חלק קדמי של פגסוס, ראש אייל, ורד, גרעין תירס, פגסוס, ברק.
תקופת טביעה: 316–332. אלכסנדריה טבעה בשנים: 310–312.

קירני Cyrene

300–305 לפסה"נ.

סמל: צמח ה-silphium.

הערכה שהטביעה היתה בתקופת Magas שהיה פקיד בכיר. בטטדרכמות הראש פונה לצד שמאל.

ספרות עיקרית :

- L. Muller – Numismatique d'Alexandre le Grand suivie d'un appendice contenant les monnaies de philippe II et III, Copenhagen 1855.
- M.J. Price – The coinage in the name of Alexander the Great and Philip Arrhidæus, Zurich / London, 1991.
- A. Houghton, C. Lorber – Seleucid Coins, New York / London, 2002.

לספר של מולר יצא תרגום לאנגלית בשנת 1980.

הוספתי לרשימת ספרים את הוגטון, למרות שהוא לא ספר על מטבעות אלכסנדר, בגלל שיש בו הרבה טיפוסים מטבעות של אלכסנדר. הכוונה בעיקר למטבעות שהוטבעו תחת סלווקוס הראשון.